

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

TOIM.
ANU KOSKIVIRTA JA ALEKSI MAINIO

Kannen kuva: Ote maalauksesta Leo Rajama, Viipurin torilla, 1937-1963.

Ateneumin taidemuseo. Kuva julkaistu perikunnan luvalla.

Kuva: Kansallisgalleria/Kristina Halkola.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

Toimittaneet:

Anu Koskivirta (osan toimittaja)

Aleksi Mainio (osan toimittaja)

Pentti Paavolainen (sarjan päätoimittaja)

Sanna Supponen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN: 978-952-69280-2-9 (sid. 1. painos)

ISBN: 978-952-69280-3-6 (PDF 2. painos)

ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2020

Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Jäkkäniska.

Julius Anselm Lyly (1856–1903) viipurilaisena lehtimiehenä ja paikallispoliitikkona

”De mortuis aut bene, aut nihil”, kirjoitti Viipurin suomalaisen klassisen lyseon klassisten kielten lehtori J. A. Lyly (1856–1903) muistosanoissaan Saksan johtajasta Bismarckista elokuussa 1898. Lylyn mukaan vanha viisaus oli sovittamaton edesmenneeseen rautakansleriin, joka oli eläessään saanut ”mitä suurinta kiitosta ja mitä ankarampia moitteita”.¹ Revolverinlaukaus Berliinin Tiergartenissa kesäkuussa 1903 teki Lylystä itsestään nekrologien kohteen ja tinkimättömän isänmaanrakkauden esikuvan.² Moitettakin hän sai osakseen heti kuoltuaan:

Lylyllä oli harvinaisen koleerinen luonne, vastustajiensa näkökohtien ymmärtämistä vailla, tulisen kiivas ja katkera. Enemmän hän alas repi kuin rakensi, keräten samalla ympärilleen sovinnottomuutta ja puoluevihaa, sekä hajaannuttaen eri kansalaisryhmien ja kansankerrosten välejä. Hän oli liian herkkä uskomaan paha vastustajistaan, liian altis käyttämään taisteluaseinaan mitä vain käsille sattui, innossaan useasti hairahtaen.³

Taisteleva maine seurasi Lylyä ylioppilasvuosilta (1876–1882) lähtien, jolloin nuori J. A. Bergh oli kuulunut Lauri Kivekkään (1852–1893) johtamiin radikaalifennomaaneihin, jotka alkoivat käyttää itsestään lyhennettä K.P.T. ”Koko Programmi Toimeen” tai ”Kansan Pyhä Tahto”. Fennomaanisen liikkeen jakautuminen vanha- ja nuorsuomalaisiin oli hahmottumassa samoihin aikoihin, kun suomenkieliset valtasivat symbolisesti tärkeän ylioppilaskunnan puheenjohtajan paikan 1880. Matti Klengen mukaan Yrjö Sakari Yrjö-Koskista (1830–1903) seuranneet ”vanhat” fennomaanit hyökkäsivät hallitsevaa luokkaa vastaan ensi sijassa sen ruotsinkielisyyden vuoksi. Heidän tavoitteensa oli suomenkielinen kansallisvaltio, jota hallitsisivat fennomaaniset virkaherrat. Yrjö-Koskinen oli vallitsevan järjestelmän puitteisiin mukautumisen mallihenkilö, sillä historian professorista tuli senaattori ja hänet aateloitiin vapaa herraksi. Lauri Kivekkään johtamat ylioppilasradikaalit vaativat pidemmälle menevää ”kansan” oikeuksien puolesta käytävää taistelua ja demokraattisia uudistuksia, mikä tarkoitti nopeutettua sosiaalista vallankumousta ja jyrkkää

nationalismia. Monilla vuosisadan vaihteen johtavilla nuorsuomalaisilla ja varhaissozialisteilla oli Lylyn tapaan kasvualustansa K.P.T:n piirissä.⁴

Muutamaa vuotta vanhempi Pohjalaisen osakunnan toveri Lauri Kivekäs oli Lylyn, kuten monen muunkin 1870-luvun lopun ylioppilasnuorukaisen ihailema esikuva. Kiihkeyteen taipuvaisen persoonallisuuden lisäksi yhteistä miehillä oli tausta pappisperheen poikina ja näyttelijäpuolisot. Lyly meni vuonna 1885 naimisiin Suomalaisen teatterin nuoren näyttelijättären, Tuusniemen kanttorin tyttären Ada Sofia Cajanderin (1864–1942) kanssa. Kivekkään puoliso oli vuodesta 1887 lähtien kuuluisa Ida Aalberg. Molemmat liitot olivat lapsettomia. Lylyn perhetaustaan ja sen merkitykseen palataan artikkelin lopussa.

Viipurin Sanomien muistokirjoitus vain 41-vuotiaana keuhkotautiin menestyneestä Kivekkäästä maaliskuussa 1893 oli ylistävä ja todennäköisesti Lylyn käsialaa, vaikka miehillä oli ollut riitansakin. Kivekäs ei ollut tyytynyt ajamaan asiaansa vain puhumalla ylioppilaskunnassa ja raapustelemalla ohjelmajulistuksia, vaan jo nuorena ylioppilaana 1870-luvulla hän oli kuohuttanut koko maata ajamalla kotipitäjässään Alavudella menestyksekkäästi oikeutta paikallisen nimismiehen väärinkäytöksiä vastaan. Kompromisseihin taipumattoman Kivekkään poliittinen ura ylioppilasvuosien jälkeen epäonnistui, vaikka hänet valittiin valtiopäivämieheksi. Asianajajana paremmin menestynyt Kivekäs oli mainostanut palvelujaan myös Viipurissa, joten muistokirjoitus palautti lukijoiden mieliin hänen hoitamansa valtakunnallista huomiota saaneet isot rikosjutut.⁵

Kivekkään työn jatkaja J. A. Lyly tunnetaan kirjallisuudessa radikaalina ylioppilaspoliitikkona, varhaisena suomalais-ugrilaisen heimoaateen ja työväenliikkeen ideologina sekä ensimmäisen venäläistämiskauden aikana viranomaisten hampaisiin joutuneena jyrkän perustuslaillisen sanomalehtimiehenä. Hänen yhteiskunnallisesti näkyvin kautensa osui vuosiin 1894–1901, jolloin hän oli *Viipurin Sanomien* vastaava toimittaja. Yksi Lylyn aatehistoriallisista avainteksteistä oli hänen lehdessään lokakuussa 1894 julkaisema hahmotelma nuorsuomalaisuuden ohjelmaksi, jonka pohjalta käydyn vilkkaan keskustelun perusteella nuorsuomalaisen puolueen varsinainen ohjelma muotoiltiin. Seppo Zetterberg on eritellyt Lylyn ohjelmaluonnoksen kolmea pääkohtaa ja niiden vastaanottoa. Tiukka perustuslaillinen linja Suomen valtiopoliittisen aseman turvaamiseksi ja jyrkkä kieliohjelma niin keskusvirastojen kuin paikallistason suomalaistamiseksi olivat ilmeisiäkin, mutta kolmantena pääkohtana yhteiskunnallisten reformien ohjelma oli Lylyllä monipolvinen ja radikaali. Muutoksen tie tarkoitti äänioikeuden lauantamista, uskonnonvapautta sekä irtautumista kirkon holhouksesta, koulutusjärjestelmän kehittämistä, elinkeinovapauden edistämistä ja työväen olojen kaikkinaista parantamista asunto-oloista sairausvakuutukseen.⁶

Mielenkiintoista on kysyä, kuinka J. A. Lyly pani ohjelmaansa toteen ja elikö hän opetustensa mukaisesti. Viipurin kaudellaan hän osoittautui käytännölliseksi paikallispoliitikoksi ja ”ammattikansalaiseksi”. Seuraava esitys keskittyy Lylyn tavoitteisiin, toimintaan ja vaikuttimiin viipurilaisena toimijana ja periaatteellisen ohjelmansa käytännön toteuttajana. Suomalainen kansalaisyhteiskunta syntyi 1800-luvun lopulla paikallistason yhdistystoiminnassa ja kunnallispolitiikassa, sillä ajastaan jälkeen jäänyt säätyedustuslaitos näytti tuottavan paljon puhetta, mutta vähän todellisiin uudistuksiin johtaneita villoja. Valtiopäiviin turhautuneen Lylyn mukaan edustajat jauhoivat kirkkojen lämmityksestä, kun seurakuntalaiset joutuivat kirkosta palaamaan ”kurjiin mökkeihinsä”.⁷

Eesityksen päälähteenä on viipurilaisessa sanomalehdistössä käyty debatti. Kunnallispolitiikasta uutisoidessaan lehdet ja niiden kolumnistit olivat tietysti vahvasti puolueellisia, mutta aikakauden kaupunginvaltuuston pöytäkirjat olivat niukkasanaisia päätöspöytäkirjoja. Eino I. Parmasen kokoelmassa on säilynyt jonkin verran Lylyn henkilöhistoriaan liittyvää kirjeenvaihtoa ja muita tekstejä: suuri osa Lylyn henkilökohtaisesta kirjeenvaihdosta hävisi santarmien mukaan keväällä 1903 tehdyssä kotietsinnässä.⁸

Sähköpikitervaus pipeille ja papeille: Viipurin Sanomat

32-vuotias J. A. Lyly muutti puolisoineen Viipuriin tultuaan nimitetyksi Viipurin suomalaisen lyseon latinan ja kreikan lehtoriksi 1889. Filosofian väitöskirjaansa ”Plotinus sielun substantiaalisuudesta” Lyly puolusti samana vuonna: se oli ensimmäinen suomenkielinen väitöskirja filosofian alalla. Kiihkeän fennomaanin saapuminen Viipuriin huomattiin. Svekomaanien *Wiborgsbladet* seurasi nimityksestä aiheutunutta valitusprosessia, jossa Lylyn kilpahakijana oli sittemmin ruotsin sanakirjoistaan muistettu Knut Cannelin. Entisestä ylioppilaspoliitikosta tuli pian Viipurin vuodenkiertoon kuuluneiden lukuisien juhlien, yhdistysten kokoontumisten ja hyväntekeväisyystilaisuuksien luotettu puhuja. Jo syksyllä 1889 Lyly esiintyi uudessa kotikaupungissaan pitämässä puhetta isänmaalle Porthanin muistojuhlissa, *Kalevalan* maailmasta ammentaen.⁹

Valmistumisensa jälkeen lyhyen aikaa Helsingissä, Hämeenlinnassa ja Turussa opettajana viihtynyt Lyly kotiutui Viipuriin. Liberaalissa kaupungissa oli vuosikymmenten varrella totuttu myös äänekkääseen suomenmielisyyteen ja radikaaleihin sosiaalisten uudistusten vaatimuksiin, joita olivat esittäneet erityisesti muualta Suomesta kaupunkiin muuttaneet fennomaanit. Lyly asettui luontevasti Pietari Hannikaisen *Kanava*-lehdessään jo 1840-luvulla aloittamaan itäsuomalaisen sosiaalisen fennomanian perinteeseen, jota oli jatkanut 1860-luvulla aikansa radikaalimpana suomenmielisenä sanomalehtenä pidetty *Otava*.

Viipurin Sanomien toimitus 1890-luvun alkupuolella, jolloin lehti oli siirtynyt Matti Kurikan ja A. B. Mäkelän haltuun. Kuvassa vasemmalta Kostja Nord, Matti Kurikka, J. A. Lyly, Ernst Ivar Roini ja A. B. Mäkelä.

Lylyllä oli 1880-luvulta kokemusta Lauri Kivekkään veljen K. F. Kivekkään oululaisen *Kaiku*-lehden avustamisesta. Saadakseen alustan ajatuksilleen Viipurissa hän hakeutui 1886 perustetun *Viipurin Sanomien* avustajakuntaan. Lehti siirtyi vuonna 1891 punaisinta nuorsuomalaista ja varhaissozialistista linjaa edustaneiden Matti Kurikan ja A. B. Mäkelän haltuun. Tämä oli liikaa vanhasuomalaisille, jotka perustivat kilpailevan *Viipuri*-lehden vuonna 1893. Lehdet kilpailivat nousevan työväen suosiosista, sillä myös *Viipurin* piirissä oli työväenyhdistysten toiminnassa olleita henkilöitä, kuten Kuopiosta muuttanut vuosien 1899–1900 päätoimittaja Leander Ikonen. Kurikan konkurssin jälkeen Lyly otti lehtorin töidensä päälle taloudellisen ja sisällöllisen päävastuun *Viipurin Sanomista* vuonna 1894. Palstoille ilmestyi keskiviikkoisin ”Kirjeitä Viipurista” kirjoittanut nimi-merkki Jäkkäniska.¹⁰

Lylyn päätoimittajavuosia leimasi katkera levikkikilpailu ja vihanpito vanhasuomalaisen *Viipurin* kanssa. Kiistojen ratkaisemiseksi ehdotettiin niin ”kunniatuomioistuinta” kuin pussitappelua Viipurin Punaisenlähteentorilla. Lyly pilkkasi ja paisutteli kilpailijan taloudellisia ja sisällöllisiä ongelmia, joissa oli perääkin. *Viipurin Sanomat* pääsi levikkikilpailussa niskan päälle ja *Viipuri* kärsi maineestaan *Uuden Suomettaren* valjuna etäpäätteenä. Viipurin läänissä toteutui yleinen sanomalehtihistoriallinen havainto, jonka mukaan liberaalit, sosiaalirikriittisesti suuntautuneet ja ”paljastavat” sanomalehdet menestyivät vapaassa kilpailussa konservatiivisia kilpailijoitaan paremmin. Lylyn vastustajat, kuten osa papistosta, varoitteli kansaa Lylyn maakunnista saamien viestien mukaisesti tilaamasta ”jumalattomia” *Viipurin Sanomia*. Yhtä kaikki hekin seurasivat suurella mielenkiinnolla, mitä Jäkkäniska tänään kirjoitti.

Lyly keksi ovelan käsitteen kuvata sitä sanomalehdistön kasvanutta valtaa, josta hän itse vaikutti nauttivan. Markkinoilla tarjottiin kaikenlaisia rohtoja

ja ”tippoja”, joiden väitettiin tepsivän vaivaan kuin vaivaan. Samalla tavalla lehtimiehen sivelemä ”sähköpikiterva” sai kummasti aikaan liikettä ”pipeissä ja papeissa”. Jäkkäniskan tunsivat pian Viipurin läänissä kaikki, vaikka miestä nimimerkin takaa ei aina tunnustettu. Junassa rekivirsiä renkuttanut mies uhkasi kirjoittaa Jäkkäniskalle, joka istui vastapäätä. Yleisöpalautetta alkoi tulla niin runsaasti, että Jäkkäniskan piti välillä ”hengähtää”.¹¹

Politiikan välineenä sananvapautta saattoi käyttää positiivisesti ja negatiivisesti. Ensiksi mainittua tapaa edustivat äänestyskehotukset ja kaikenlainen ”puffaaminen”. Vuoden 1898 valtiopäivämiesvaaleissa Lylyn suosittemat ehdokkaat olivat Pamauksen Jaakko Häkli (1848–1902) ja työväenyhdistyksen Matti Skyttä, sivistyneistöstä luotettavin valinta oli varatuomari ja myöhempi senaattori Johannes Zitting (1860–1922). Kun suomenmieliset saivat puolelleen merkittävän venäläisen kauppiaan ja oluttehtailijan Feodor Sergejeffin, oli *Viipurin Sanomien* tuki liiketoimille taattu. Jäkkäniska varoitteli liikkeellä olevista, Sergejeffin paperosseja matkivista tuotevääreännöksistä. Kansalliset suosivat Sergejeffin olutta ja pyrkimykset rajoittaa Sergejeffin jälleenmyyjien toimintaa olivat ”akkamaista politiikkaa”. Sitä samaa oli *Viipurin* päätös poistaa väkijuomamainokset. Lylyn rabulismiin ei tiettävästi kuulunut häiriöitä aiheuttanut henkilökohtainen alkoholinkäyttö kuten hänen esikuvastaan Lauri Kivekkäästä muistettiin, mutta Viipurin läänissä raittiusliike oli vanhasuomalaisten käsissä ja se sortui Lylyn mukaan ”raittiuskiihkoiluun”.¹²

Viipurin Sanomat kokeili muotoutumassa olevia sananvapauden ja kirjoittamisen etiikan rajoja, jolloin painokanteet ja raastuvanoikeus tulivat tutuiksi. ”Törkeä suoruus on parempi kuin makea valhe”, julisti Lyly. Vastaava toimittaja joutui miettimään, milloin hänellä oli lupa ”kielitellä” ja Lyly konsultoi kirjoittamisen rajoista oikeusoppineita. Ainakin uskon- ja perheasiat olivat kahden kauppa, mutta näistäkin Lyly kirjoitti ”yleisen edun” eli moraalinvalvonnan niin vaatiessa. Perheväkivallan piinaama ja yleistä pahennusta paikkakunnallaan aiheuttanut lestadiolaisperhe varmasti tunnustettiin nimettömänäkin. Itsensä tunnustivat myös keskustelijat, joiden virkamiesten muhkeilla eläkkeillä kehuskelleen itsetyytyväisen yksityiskeskustelun Lyly kirjasi kolumniinsa. Keskustelijathan olivat puhuneet niin kovaa, että sivulliset kuulivat. Mehukkaan tarinan vuoksi faktojen tarkistaminen saattoi joskus jäädä, jolloin syntyi ”uutis-ankka”. Oliko juovuksissa matkustajille rähissyt höyrylaivan kapteeni vai laivayhtiön isännöitsijä: joskus ”Homeroskin torkahtaa”, kuittasi latinisti virheensä.¹³

Negatiivista sananvallan käyttöä oli vastustajien tekeminen naurunalaisiksi tai kompromettoiminen asettamalla heidät kiusalliseen valoon. Raudun kirkkoherra Adam Järveläinen oli vanhasuomalaisten ja myöntäväisyysmielisten ”mustinta seinää” Viipurin läänissä. *Viipurin Sanomat* julkaisi Järveläisestä

häväistysjuttuja, joista yhden mukaan Järveläinen oli pahoinpideltyt avutonta, mielenterveysongelmista kärsinyttä apulaistaan. Järveläisen tulkinta tapahtumista oli toinen, sillä hänen mukaansa kysymys oli ollut riehuvan mielisairaana pitämisestä aloillaan. Lyly listasi joulukuussa 1897 vuoden aikana saamansa sakot ja vertasi niitä lehden tilaajamäärän kasvuun. *Viipurin* päätoimittaja Juhani Alinin (Arajärvi) solvaaminen oli maksanut 200, Viipurin suomalaisen seurakunnan vt. kirkkoherran, pastori S. F. Gräsbeckin 150 ja rautateiden konepajanjohtajan O. H. Junneliuksen 100 markkaa. Samaan aikaan *Viipurin Sanomat* oli saanut tuhat tilaajaa lisää. Lyly joutui maistamaan joskus omia rohtojaan, sillä muut Viipurin lehdet seurasivat tarkasti *Viipurin Sanomien* saamia painokanteita ja vireillä olleita kunnianloukkausjuttuja. *Viipuri* liitti Lylyn nimen Jaakkiman kunnan talletustodistusotkuihin, minkä jälkeen oli Jäkkäniskan vuoro uhata kunnianloukkaussyytteillä.¹⁴

Jäkkäniskan keskiviikkoisen pöllytyksen kohteena olivat tavallisesti ruotsinkielinen rahavalta, ”sveekukset”, vanhoilliset papit ja kopeat virkamiehet sekä maltillisemmat suomenmieliset, Juhani Ahon aikoinaan ylioppilaskunnassa ”paska-moderaateiksi” pilkkaamat. Arvosteltavat ilmiöt ja osittain henkilötkin olivat samoja. Papisto lauloi valtiopäivillä ikivanhaa virttä, jonka mukaan virkavalta oli asetettu Jumalan säätämän esivallan toteuttajaksi, ei kansan palvelijaksi. Vanha ukko Yrjö-Koskinen teki turhanpäiväisiä opintomatkoja ”kansan varoilla”, mutta nuoren insinöörin innovatiivinen apurahahakemus hylättiin. Paikallisista vaikuttajista yksi Lylyn piikittelyn ja ehkäpä ammatillisen ja aatteellisen sisarkateuden kohde oli Viipurin klassisen suomalaisen lyseon rehtori G. W. Valle (1853–1909), joka oli Lylyn aikalainen ylioppilaskunnasta ja nuoruudessaan maltillisten fennomaanien johtajiin kuulunut latinisti. Hänestä oli *Viipurin Sanomien* kuvauksen mukaan tullut autoritäärinen ja pikkumainen koulunjohtaja, jonka välit lehtorinsa kanssa olivat kireät.¹⁵

Lylyn ura lehtimiehenä osui vaiheeseen, jolloin sanomalehdistö teki ratkaisevan läpimurron koko kansan omaisuudeksi lukutaidon parantumisen ansiosta. Yhteiskunnan politisoituminen lietsoi mielenkiintoa maailman seuraamiseen, ja lehtien toimittaminen ammattimaistui. Matti Kurikka ja A. B. Mäkelä olivat olleet *Viipurin Sanomissa* jo tyypillisiä ylioppilaspolitiikassa aloitaneita mielipideammattilaisia. Myös heidän seuraajansa lehtori Lyly alkoi identifioida itsensä ”sanomalehtineekerinä”, vaikka muistelijoiden mukaan hän ei itseään musteeseen tuhrinut toimitussihteerityyppi ollutkaan.

Lylyllä oli kiistämättä sanomalehtialalla hyödyllisiä ominaisuuksia. Kirjoittajana Lyly oli laajan sivistyksen, kielitieteellisen osaamisen, lapsuudenkodissa imettyjen herännäissaarnojen vaikutuskeinojen ja nuoruuden ylioppilaspolitiikan väittelyiden hiomana ylivertainen sanankäyttäjä. Tätä hän ei peiteltyt

ja pilkkasi mielellään virkamiesten kömpelöä suomea: ”Olkaa puhumatta.” Pohjattoman uteliaana Lyly ei jäänyt tavallisen lehtoritoimittajan tapaan saksimaan uutisia Katariinankadun konttorille, vaan hän toi *Viipurin Sanomiin* uudenlaista ”tutkivaa journalismia”. Viipuriin katuja ja toreja päivittäin mitaillut Jäkkäniska jututti ihmisiä ja kirjoitti huomaamistaan epäkohdista. Kirjoitukset kertoivat kaupunkilaisten arjesta, kuten Viipurin katujen huonosta kunnosta ja ympäristöongelmista. Tiedonlähteenä olivat usein kaiken tietävät ja näkevät ajurit, joiden ammatillista järjestäytymistä Lyly tuki.¹⁶

Karjalan radan valmistumisella 1894 oli suuri merkitys *Viipurin Sanomien* ja Jäkkäniskan menestykselle. Rata nopeutti jakelua ja lehdelle muodostui entistä vankempi levikkialue, jolloin *Viipurin Sanomista* tuli todellinen maakuntalehti. Lyly matkusteli Viipurin läänissä junalla Rajajoelta Värtsilään ahkerasti ja kirjoitti lehteen hänelle kerrotuista kunnalliselämän epäkohdista. Nykyaikaisen liikennevälineen edistyneisyys vaikutti olevan suuressa ristiriidassa sitä ylläpitäneen byrokratian jäykän virkavaltaisuuden kanssa. Konduktöörin ja asemapäälliköiden kanssa Lyly oli sotajalalla jatkuvasti, kun Lyly puuttui töykeään palveluun ja rautateiden vähäisempien työntekijöiden epäasialliseen kohteluun. Muuan asemapäällikkö oli käyttäytynyt asemamiestä kohtaan kuin ”humalainen rantajätkä äkäpäissään”, käynyt kiinni ja haukkunut. Asemamies oli erotettu, mutta asemapäällikkö oli ”rangaistuksena” siirretty samaan tehtävään toiselle asemalle. Oliko sillä vaikutusta asiaan, että asemapäällikkö oli rautateiden ylitirehtöörin veljenpoika, kysyi jupakan taustat selvittänyt Jäkkäniska.¹⁷

Koko programmi toimeen: Viipurin klubit ja yhdistykset

Viipurissa politiikkaa tehtiin klubeissa ja yhdistyksissä. Lylyn kotoutumisen aikoihin kaupungissa oli juuri järjestynyt tai järjestäytymässä uusia suomalaisuuden asiaa ajaneita seuroja ja yhdistyksiä. Näistä merkittävimpiä olivat herraseura Suomalainen Klubi (1888), Viipurin työväenyhdistys (1888) sekä teollisuuden ja liikkeenharjoittajien seura Pamaus (1891). Etelä-Karjalan nuorisoseura ja sen Viipurin paikallisyhdistys järjestäytyivät 1890. Lyly hakeutui oitis mukaan kaikkien toimintaan.

Viipurin suomalaisuusliikkeen kenttä ja sillä pelanneiden aatteet olivat sikäli eriytymättömiä, että samat aktiivit osallistuivat useiden yhdistysten toimintaan ja tekivät yhteistyötä. Tällainen yleisfennomaani oli Lylyn tapaan Viipurin klassisen lyseon lehtorina 1888–1891 toiminut K. A. Brander (Paloheimo), joka valitsi myöhemmin poliittisesti vanhasuomalaisuuden ja tuli tunnetuksi suomenkielisen liike-elämän voimahahmona. Viipurilaisen fennomanian ytimessä olivat olleet jo 1870-luvulta lähtien hovioikeuden asessori D. W. Åkerman ja

hänen puolisonsa Emma (os. Perander), jotka olivat perustaneet suomenkielistä kulttuuria edistäneen Suomalaisen Seuran. Åkerman oli tuttu vieras herrojen Suomalaisella klubilla ja kuului nuorisoseuran perustajiin. Pamaus nimitti hänet kunniajäseneksi, vaikka hän ei aktiivisesti toimintaan osallistunutkaan. Åkerman oli Viipurin työväenyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja (1889–1891) sen wrightiläisellä, säätyläisten johtamalla alkutaipaleella. Åkerman oli tinkimätön suomenmielinen, joka tultuaan valituksi Viipurin kaupunginvaltuustoon 1890 mursi jään ja alkoi ensimmäisenä puhua kokouksissa suomea.¹⁸

Fennomaanisessa liikkeessä vastakkainasettelu Yrjö-Koskisen linjaa seuranneiden ”vanhojen” ja entisen K.P.T:n jäsenen Jonas Castrénin johtaminen ”nuorten” välillä kärjistyi 1890-luvulle tultaessa. Tiukkana castrenilaisena Lyly alkoi lietsoa samansuuntaista kehitystä Viipurissa. D. W. Åkermanista ja hänen vaikutusvallastaan tuli Lylylle koetinkivi. Nuorempana Åkerman oli kieliradikaalina kannattanut nuorsuomalaisia ja oli kuulunut vielä 1880-luvun lopulla Lylyn kanssa samaan *Päivälehd*en perustamista ja linjaa pohtineeseen keskustelupiiriin, mutta sittemmin Åkerman kääntyi vanhasuomalaiseksi – omien sanojensa mukaan siksi, että nuorsuomalaiset alkoivat viritellä yhteistyötä liberaalien ruotsinkielisten kanssa.

Kuten Viipurin työväenyhdistyksen puheenjohtajuus osoitti, Åkermania ei voinut kevyesti leimata sosiaaliselta omatunnonpatavanhoilliseksi virkaherraksi. Lyly koki samoilla kentillä toimineen Åkermanin pääkilpailijakseen Karjalan fennomaanisen liikkeen hegemoniasta ja työkansan sieluista. Lylyn puolueajattelusta harmaan sävyt puuttuivat. Åkermaniin nimeltä viittamatta Lyly piikitteli tammikuussa 1897 ”Enoa”, jolla oli ollut ”mainio onni virkaurallaan”. Nuorempana ”Mamma-Suometarta rynkyttänyt” virkamies oli siirtynyt senaattorin virkaa tavoitellessaan suomettarelaiten leiriin, vaikka yritti pitkään ”ontua molemmilla jaloilla”.¹⁹

Lylyn kirjoituksissa viipurilaisen fennomanian kummisetä Åkerman oli ”Eno”, mikä viittasi hänen kahteen sisarenpoikaansa, Falckin (Havu) juristiveljeksiin Evertiin ja Viktoriin. Åkerman osasi sivaltaa takaisin. Kerran Suomalaisella klubilla Åkerman kyseli, ”missä täällä on pappeja ja missä vallesmanneja, rehoittako tässä seurassa virkavalta?” *Viipurin Sanomissa* hengellisiä ja maallisia viranhoidtajia viikosta toiseen ruoskinut Lyly otti Åkermanin ja rehtorinsa G. W. Vallen Pamaukselle ja työväenyhdistykselle kohdistamat letkautukset itseensä, paineli ulos ja haukkui klubin kituliaaksi keskinäisen kehumisen kerhoksi. Åkermanin ohella klubin johtokunnan vaalissa Lylyn edelle olivat keväällä 1891 menneet lehtorikollegat K. A. Brander, A. Hj. Sallmén ja Antti Helander.²⁰

Osansa Lylyn ärhäkkydestä sai D. W. Åkermanin puoliso Emma, joka oli Viipurin naisyhdistyksen puheenjohtaja. Tammikuussa 1895 pidettyyn ”nais-

kansalaisten” kokoukseen ei lehtimiehiä päästetty ollenkaan, mutta Lyly oli kuullut kokouksen olleen ”kiihkeä ja siveellinen”. Mieliä kiihdytti Viipurin prostituutio, jonka paheksumisen Lyly leimasi herraskaisten naisten tunteenomaiseksi moraaliseksi paniikiksi. Myöhemmin Lyly huvitti kansaa nimeämällä palveluja käyttäneet ”silinteripäät” ilmiön todellisiksi syyllisiksi: ”Ai, ai, Viipurin herrat.” Keväällä 1898 Lyly sai naisyhdistyksessä paheksuntaa vaatimalla naisasian ajamista osana työväenkysymystä, jolloin hän oli saanut vain muutamia vaisuja ”hyvä”-välihuutoja ”sosiaalisesti alhaisemmilta” osanottajilta.²¹

Suomalaisen klubin lisäksi Lyly arvioi keväällä 1895 vanhasuomalaisten linnakkeiksi ”Maanmittauskonttorin, Suomalaisen (klassisen) lyseon, Viipuri-lehden, Suomisen nahkapuodin, Raittiusseuran, Airaksisen saapaskaupan ja Talonomistajien yhdistyksen”. Viipurin Suomalaisessa Kirjallisuusseurassa vaikuttivat esimies D. W. Åkermanin ohella kilpailevan sanomalehti *Viipurin* vastaava toimittaja Juhani Alin (Arajärvi), Viipurin tyttökoulun opettaja A. Hj. Sallmén, sekä käsityöläiskauppiat Suominen ja Airaksinen, mutta kirjallisilta ansioiltaan ylivertainen ”ensimmäisen suomenkielisen viisaustieteen väitöskirjan laatija” ja muut *Viipurin Sanomien* kannattajat olivat sivussa. Sanomalehti *Viipurin* yhtiökokouksesta raportoidessaan Lyly antoi ymmärtää, että Karjalan suomettelaisesta rintamasta puuttui syvyyttä. Lännä olivat olleet vain puhetta johtanut ”Assessori” (Viipurin merikoulun johtaja G. Z. Sandman), ”Eno ja sisarenpoika” (Åkerman ja Falck), ”Rehtori” (G. W. Valle), nahkuri (David) Suominen, *Viipuri*-lehden pakinoitsija ”Poskeinen”, muutamia maalaisia ja neljä ”mimmia”.²²

Suomalaista klubia paremmin Lyly viihtyi kaupan ja teollisuudenharjoittajien yhdistyksen Pamauksen piirissä. Viipurissa toimi kaksi menestynyttä kansan riveistä noussutta tukkukauppiasta, jälkimaineeltaan kuuluisa Juho Lallukka ja tuntemattomammaksi jäänyt Jaakko Häkli. He olivat nuorsuomalaisia, valtiopäivillä talonpoikaissäädyn edustajana esiintynyt Häkli radikaali sellainen. Molemmat tekivät Lylyn kanssa yhteistyötä myös Viipurin työväenyhdistyksessä. Lallukka ja Häkli edustivat Lylyn ihannoimaa kansasta nousevaa uutta kulttuurista ja taloudellista pääomaa, joka puhalsi raikkaan hengen kansalliseen heräämiseen.

Lylyn läheinen suhde ”afäärifennomaaneihin” ja kielipoliittisesti värittyyn kirjoittelu elinkeinoelämästä pantiin merkille ruotsalaisessa lehdistössä, joka vihjaili liikemiesten ja maakauppiaiden lauluja laulavasta ”köyhästä tohtorista”. Puhtaiden motiivinsa epäilemisestä raivostunut Lyly latasi täyslaidallisen svekomaanien ”roskalehdille”.²³ 1890-luvulla poliittinen kamppailu läpäisi jo koko Viipurin yhdistyskentän telefoonyhdistyksestä polkupyöräklubiin. Viipurissa pidetyissä luistelukisoissa osa yleisöstä huusi palkintojen jaossa ”hurraa”, osa ”eläköön”. Tekniikkakin politisoitui, kun edistykselliset vaativat

kaupungin valojen sähköistämistä ja vanhoillisten ”kaasulista” olisi pitänyt vanhassa tekniikassa.²⁴

Konkreettinen osoitus Pamauksen piirin ja työväenyhdistyksen yhteistyöstä oli uuden kirkkonsa 1893 vihkineen Viipurin suomalaisen seurakunnan päätöksenteon politisoiminen. Keväällä 1895 Lyly huudatti itsensä kirkkoväärtiksi ja Jaakko Häkli äänestettiin kirkkoraatiin. Kummassakin tapauksessa tappiolle jäi papiston tukema kaupunginvaltuusmies ja vakaa suomalaisuusasian harrastaja G. Z. Sandman. Lyly pahoitteli ”vanhan merikarhun” kohtaloa, mutta ehdokas olisi voinut tehdä johtopäätöksensä kannatuksestaan jo ennen äänestyksiä. Lylyn mukaan kirkkoherra oli nuhdellut häntä ja työväenyhdistyksen Matti Skyttää menettelytavoista ja jupakkaa puitiin vielä tuomiokapitulissa. *Viipurin Sanomat* ja *Viipuri* tarkastelivat Suomalaisen seurakunnan kiristynyttä tunnelmaa kannattajiensa näkökulmasta. Lyly kuvasi Porvoon piispa Herman Råberghin piispantarkastusta huhtikuussa 1895 vaivaannuttavaksi, kun seurakunnan antamaa tavanmukaista ”vastuuvapauden” myöntämistä papistolle saatiin odottaa pitkä hiljaisuus, ennen kuin ”joku eukko” sanoi ”jaa”. Viipuri puolestaan kirjoitti, kuinka ”vastapapillinen puolue” oli pannut metelöinnillään seurakunnan asiat sekaisin.²⁵

Lylylle aatteellisesti tärkeä yhdistys oli Etelä-Karjalan nuorisoseura (1890), joka perustettiin yhteistyössä Viipurilaisen osakunnan ylioppilaiden kanssa. Samaa jatkumoa olivat Etelä-Karjalan kansanopistoseuran perustaminen (1892) ja ensimmäisen kansanopiston vihkiminen Uudellekirkolle (1894), mutta samalla Lyly moitti viipurilaisia ylioppilaita passiivisuudesta Karjalassa. Kansanvalistustyö oli sitäkin tärkeämpää, kun Karjalaa piti vahvistaa etuvarustukseksi voimistuvaa idän ja Pietarin uhkaa vastaan. Nuorisoseurat olivat edistysmielisen fennomanian keihäänkärki maaseudulla, jossa vanhoilliset voimat edelleen jylläsivät papiston johdolla. Osa papistosta saattoi epäilemättä kokea nuorisoseuran ja seurakunnan menojen välille syntyneen kilpailuaseman. Uukuniemeltä Jäkkäniska tiesi kertoa, että paikallinen pastori oli yrittänyt estää Minna Canthin näytelmän ”Murtovarkaus” esittämisen nuorisoseurassa. ”Lehtoriherätyksestä” tunnettu Sortavalan seminaari taas levitti Lylyn mukaan ”hengellistä santarmikirjallisuutta”, jonka sivuilla oli tuomittu nuorfennomaanien sukupolven tulkin Arvid Järnefeltin *Heräämisiä*-romaani.²⁶

Kunnallispolitiikkaa

Ruotsinkielisen ja vähenevässä määrin saksankielisen ”patriisiluokan” hallitsemassa Viipurin kunnallispolitiikassa suomalainen puolue teki läpimurron vuoden 1889 valtuusmiesten vaalissa, jolloin yhteislistalla oli mukana liberaa-

leja ruotsinkielisiä kuten Eugen Wolff ja venäläisten ääniä kerännyt kauppias Feodor Sergejeff. Ruotsinmielisten senaatista valittamalla hakema uusintaäänestys piti voimasuhteet ennallaan, mutta tulevina vuosina suomalaisten vyörytyksen tielle ilmaantui esteitä. Kunnallispoliittinen valtataistelu tiivistyi kysymyksiin valtuusmiesvaaleihin osallistumisen oikeuttavan tulorajan alentamisesta ja 25 äänen maksimin leikkaamisesta, jotka ruotsinmieliset onnistuivat toistuvasti estämään. Vanhasuomalaiset olisivat tyytyneet kymmenen äänen maksimiin, mutta Lylyn johtamat nuorsuomalaiset ja työväenyhdistys alkoivat 1890-luvulla vaatia siirtymistä suoraan yhden äänen periaatteeseen.

Päälukuisesti jo selvästi alakynteen jääneiden ”icke-fennomaanien” viivytystaistelu perustui tehokkaaseen, koko äänipotentialin hyödyntäneeseen ”junttaukseen” valtakirjojen keräämiseen ja telefontoimituksiin. Lylyn mukaan ruotsalaiset saivat kaikki raatihuoneen kynnelle kykenevät ”tutisevia harmaapäitä” myöten äänestämään, mutta suomenkieliset eivät pystyneet vastaamaan mobilisointiin sitten K. A. Branderin ja Matti Kurikan organisoiman vuoden 1889 menestyksen. Varallisuuteen perustuvassa vaalijärjestelmässä molemmat osapuolet ymmärrettävästi pitivät silmällä äänioikeutta ja äänimääriä valvoneen taksoituslautakunnan henkilövalintoja ja äänestysluetteloiden laatimisperiaatteita. Väitettiin suomalaisten pyrkineen vedättämään äänestäjiensä varallisuusluokitusta ylöspäin, ruotsalaisten unohtamaan kurssin tehneen yrittäjän köyhtymisen.²⁷

Lokakuussa 1895 Lyly provosoitui kuultuaan ruotsinmielisten juhlintaa ääniasteikon kumoamisen torjuneen äänestyksen jälkeen, kun lasit kilisivät, hurraa-huudot kaikui: ”Nu tar vi oss en snaps.” Kuuluipa sellaista puhetta, että jos ”fennistit” vielä yrittävät kajota ääniasteikkoon, niin ”äänimaksimi nostetaan sataan”. Ruotsalaisten juntaus oli jälleen kerran onnistunut: hehän voisivat juomapöydän uhopuheiden mukaan vaikka ”ostaa koko suomalaisen puolueen”. Lyly saattoi vain puida nyrkkiä taskussa ja kertoa Aleksei Worobieffin terveiset, ettei kauppias itsellisenä miehenä ollut kaivannut ”icke-fennomaanien” voimallista ohjausta oikein äänestämisessä.

Venäläisyhteisössä vaikutusvaltainen kauppaneuvos Sergejeff liittoutui suomenmielisten kanssa, mutta muuten Viipurin venäläisten suhtautuminen fennomaanien ja ”viikinkien” otteluun kunnallisesta vallasta saattoi olla välinpitämätöntä. Muuan venäläinen kauppias oli antanut valtakirjan valtuusmiesten vaaliin sekä fennomaaneille että ”epäkansallisille”. *Viipurin Sanomat* kertoi vahingoniloisesti, kuinka suomenmieliset ehtivät kiikuttaa valtakirjansa ensin äänestykseen, vastapuolen jäädessä sadattelemaan jonon hännille: ”Satans fennomaner!” Ruotsalaiset osasivat käyttää hyväkseen suomalaisen puolueen sisäisiä ristiriitoja lyömällä lisää kiilaa väliin. Ruotsinkielinen lehdistö levit-

Toimittaja ja lehtori J. A. Lyly oli aktiivinen yhteiskunnallinen vaikuttaja sekä lehtimiehenä ja järjestöaktiivina että paikallispoliitikkona.

teli kesällä 1897 vuotaneisiin pöytäkirjoihin perustunutta tietoa Viipurin fennomaanien vanhoista riidoista, jolloin Lyly olisi estänyt kilpailijansa, vanhasuomalaisen Juhani Alinin liittymisen Pamauksen jäseneksi.²⁸

Lyly halusi kunnallispoliittiseksi vaikuttajaksi, mutta vaalitekniikasta ja suomalaisen puolueen sisäisistä syistä pääsy valtuusmieheksi oli suomalaiselta listalta epävarmaa. Apuun tuli vaalitaktiikka. Syksyllä 1895 ruotsinmieliset arvelivat hajottavansa fennomaanien rintamaa hyväksymällä Lylyn ”icke-fennomaanien” vaalilistalle. Karkeasta kirjoittelusta tunnetun ”ultrafennomaanin” tukeminen kummastutti ruotsinmielisiä äänestäjiä, joten *Wiborgsbladet* avasi luki-joilleen vaalitaktisia kuvioita. Lylyn hyväksymisellä osoitettiin vääräksi väitteet, joiden mukaan suomalaisia

sorrettiin. Viikingit arvelivat Lylyn menevän Viipurin näkyvimpänä nuorsuomalaisena ja työväenyhdistyksen puheenjohtajana joka tapauksessa läpi ennemmin tai myöhemmin. Ja voitiinhan liian hankalaksi innostunut valtuusmies heittää seuraavassa vaalissa ulos listoilta, kuten 1898 tapahtuikin vuoden ajaksi.

Vanhasuomalaisten silmissä 1896 valtuusmiehenä aloittaneen Lylyn taktikointi ruotsalaisten kanssa tietysti heikensi fennomaanien keskinäistä luottamusta. Lylylle reaalipoliittikka tarkoitti tinkimistä nuoruusvuosien ehdotomasta vaatimuksesta ruotsin syrjäyttämistä kokonaan; ehkä Viipurin monikielinen ympäristö teki sekin tehtävänsä. Vuonna 1901 Lyly kannatti Felix Heikelin kompromissiehdotusta kaksikielisistä Viipurin valtuuston pöytäkirjoista, kun Juho Lallukka vaati kokonaan suomalaisia pöytäkirjoja.²⁹

Ruotsinmieliset tiivistivät rivinsä valtansa kannalta tärkeimmässä valtuuston äänestyksissä ja Viipurin valtiopäivämiesvalinnoissa, jolloin fennomaanit jouduivat tyytymään pienempiin ilonaiheisiin ”epäkansallisten” otteen lipsuessa. Tällainen juhlittava pikkuvoitto oli Lylyn osakunta- ja aatetoverin, pankinjohtaja K. A. Castrénin valinta paloapuasiamieheksi. Tässä taistossa viikingeille sentään kävi ”ohraisesti”, kuten Lyly kiirehti ilakoimaan. Valtuustossa kärsittyjen äänestys-

tappioiden vastapainoksi suomalaiset pääsivät pureutumaan kaupunginhallintoon ”ylläköillä” alhaaltapäin myös silloin, kun lautakuntapaikkoja jaettiin.³⁰

Lylyä harmitti suomalaisen puolueen viipurilaisen äänestäjäkunnan passiivisuus ja hajanaisuus. Lylylle politiikka oli puoluetistelua ja hän kehitti intohimoisesti ideologioita, kuten nuorsuomalaisille laadittu vuoden 1894 ohjelma osoitti. Käytännön paikallispolitiikka oli kuitenkin eri asia kuin ohjelmajulistuksiin sitoutuminen. Viipurilaisilla oli paljon muitakin – henkilökohtaisiin suhteisiin ja taloudellisiin etuihin liittyneitä – syitä äänestyskäyttäytymiselleen kuin kieli- ja kansallisuuspolitiikka. Lyly joutui huomaamaan, kuinka ”luippaaminen” puolelta toiselle oli Viipurin kunnallispolitiikassa yleistä. Ryhmästä toiseen loikkaamista tapahtui jopa kesken yksittäisen asian käsittelyn. Lyly vaati politiikkaan selväpiirteisempää puoluemuodostusta ja julkista debattia klubien kähminnän sijaan.³¹

Äänikynnyksen madaltamisen ja ääniasteikon kumoamisen ohella suomenkielisten valta-asemaan olisi johtanut sellaisten kasvavien esikaupunkialueiden liittäminen kaupunkiin, joissa asui pääasiassa suomenkielistä väestöä. 1890-luvun kiistakapula oli Kolikkoinmäki, jonka lunastamisen kaupungille ruotsinkieliset onnistuivat estämään. Vuonna 1897 yritys oli lähellä onnistua, kun asukkaat olivat anoneet sosiaalisilla perusteilla alueen yhdistämistä kaupunkiin. Huhtikuisen äänestyskokouksen kanssa samaan aikaan pidettiin Helsingissä valtiopäiviä, joten Viipurin kolme ruotsinmielistä edustajaa ja D. W. Åkerman kiirehtivät junaan. ”Epäkansallisten” yleensä hyvin pitäneet laskelmat pettivät, kun konsuli Ludwig Pacius ei saapunutkaan kokoukseen Pietarista.

Viimeistä iltajunaa odotellessa ruotsalaiset turvautuivat jarrutukseen ja puhuivat tuntikausia silkkaa ”roskaa”, kuten Lyly lukijoilleen selosti. Tämä oli käynyt selväksi jo kokousta paikan päällä seuranneille ja ruotsia taitamattomillekin, sillä Lyly tulkkasi puheenvuorot suomeksi. Fennomaanien voitto raukesi tyhjiin, vaikka asiaa yritettiin vauhdittaa Viipurin Annan puistossa järjestetyllä mielenosoituksella, ”med flygande banor och klingande spel”, kuten *Wiborgsbladet* tunnelman ilmaisi. Tarkasti ottaen äänestyksessä oli päätetty alueen lunastamisesta, ei sen liittämisestä kaupunkiin. Lisäksi eräät liittämisen puolesta esiintyneet loikkasivat riveistä.³² Pettynyt Lyly kuvasi Kolikkoinmäen äänestystä farssina, josta sopi laulaa samalla nuotilla kuin *Minun kultani kaunis on, vaikk’ on kaitaluinen*:

Kolikkoinmäki se ostettiin,
waikk’ ei ostettukaan
hei truulia lillun lei,
waikk’ ei ostettukaan.³³

Sirje Wiipurista.

Sijältö: Katkaus viime vuoteen; — muuan kuvernööri ja nuorisoseurat; — Itä-Suomen rotu; — seurojen huutoimitunnille; — Wiipuri huu Bergroth tulee.

Wuosi lähenee loppuaan ja minunkin pitäisi tässä ottaa hellät jäähyväiset lukijoiltani. Waan toivoessa, että me kohtaamme toisemme taas ensi vuoden ensi keskiviikkona, en huoli eron kyyneleitä itkeä. Heitänpä waan muutamia „mulkoilewia“ filmäyksiä taatfeni nyt loppuman vuoden vaiheisiin.

Waltiopäiwätkot käiwät Helsingissä ja saivat aikaan — tyhjää. En minä ainakaan ole niin noloja waltiopäiwiä elänyt kuin nämä viimeiset. Ruotsinmieliset kielianomuksellaan kylwiwät tulta ja niittiwät myrskyä. Ei hõlynpölyä edistytty — ei edes sen verran, että olisi yhteisesti pyydetty hallituskelta uutta kielilain ehdotusta tulewille waltiopäiwille. Riitaa ja toraa waan syntyi äärettömästi. Sitä muisfakaan suhteissa ole suuresti waltiopäiwäin tuloksia lehumista. „Säädyt kääntywät luotamukseksella hallituksen puoleen“, „säädyt ovat wakuutetut että hallitus menettelee oikein“, „säädyt hywin tuntewat hallituksen isällistä huolenpitoa“, säädyt alammaisuudessa pyytävät hallituksen toimenpidettä . . .“ j. n. e. Hallitus ja hallitus ja hallitus, kas siinä säädytjen pyhä kolminaisuus, jota he kumartawat; rukoilewat ja awutensa huutawat kaitissa häbisjä ja tuskissa! Sitä wiisjä menettelewät suomemielifet, sitä ruotsinmielifet ja sitä myöskin n. l. wa-

paamielijetkin. Kaitfi kilpailewat „hallituksen“ suosioista se toivo taanaan, että päästäisiin itse hallitukseen. Mutta woiiton kaitista owat tässä kilpailussa tänäkin vuonna saaneetwanhan mamman, Suomettarenmiehet. Niiden rekordi on siinä suhteessa aivan woihtamaton hamaan tähän päiwään saakka.

Tässä muistuu mieleeni prof. Ahlqvist-wainajan sanat muutamasta yliopiston rehtorista, joka oli tunnettu ylhäisyksien kumartaja: „hän matelee niin, että saapik äsniä watsalleen“, arweli ukko Ahlqvist. Janiinpä se näytää olewan meidän waltiomiestenkin laita! He owat nähtävästi sitä mieltä, että kaitfi edistys alkaa ryömimisellä!

Sijämaan poliitikasta mainitsen vielä että suomalaisuus tuossa suuntausja „hallitusessa“ kaitesta matelemisesta huolimatta on edistynyt taaksepäin, ja että maamme tänä vuonna on tehty onnellisempi wainaisen kenraaliluwernöörin wiran awonaisuudella.

Ulkomaan poliitikassa on huomattawa kreikan jota ja Andreen ilmavalloretki pohjoisnavalle. Molemmat owat hywin onnistuneet, paitfi että toimeenpanijat owat häwinneet. „Eurooppa“ sitä wastoin on nauttinut sanomattomasti näistä „ylewistä“ näytelmistä.

Waan minäpä hiihi kaitista waltiolijista asioista sifä ja ulkomaassa! Onhan minulla täällä Wiipurin kotinurkistakin sekä itkettävää että naurettawaa aivan tylliksi.

Ensinäkin johtuu mieleeni se viime vuoden taksoituslautakunnan waali. Ei se sekään niitä ihan hulluimpia ollut, waikka lowasti siitä aikaanaan walitettiin ja möristiin. Sillä ensiksi tienasin minä kauniilla runollani walittajista monta tilaajaa tälle lehdelle, ja toiseksi pääsin kunnanveroja maksamasta koto tänä wuotena (ei ole vielääkään kaupungin wouti käynyt luonani niitä ryöstä-

mässä). Ollapa semmoisia taksoituslautakunnan waaleja joka wuosi! — — Ja sitten johtuu mieleeni se tämänwuotinen Koliikoinmäen ostto, josta jospii hyräillä näin:

(Lauletaan kuin: „Minun kultani kaunis on waikk on laita luinen“)

Koliikoinmäki se ostettiin,
Waikk ei ostettukaan
Hei truulia lilun lei,
Waikk ei ostettukaan.

Kauppahinnoista sowitziin
Waikk sitten petettiin,
Hei truulia lilun lei,
Waikk sitten petettiin.

Waltuuskunnassa päätettiin,
Waikka se purettiinkin
Hei truulia lilun lei,
Waikka se purettiinkin.

Walle ei aikonut äänestä
Waikka se äänestikin,
Hei truulia lilun lei,
Waikka se äänestikin.

Terwaniemellä juhlittiin,
Waikk syksyllä itettiin,
Hei truulia lilun lei,
Waikk syksyllä itettiin.

Seliini uhtasi safottaa,
Waikk safoksi ei tullut mitään
Hei truulia lilun lei,
Waikk safoksi ei tullut mitään.

Wenskan pojat ne pöyhkeilee
Waikk vielä ne nolataantin
Hei truulia lilun lei,
Waikk vielä ne nolataantin.

Tähän saakka olen ollut kaupunkime ainoa juhlarunoilija ja semmoisena saaruttanut „tuolemattomuuden laakeriseppeleen“. Nyt kun Erko on tullut

Wiipuri-lehden sisäsivun alalaidassa sijainneella Jäkkäniskan palstalla Lyly esitti näkemyksiään niin valtiollisiin kuin paikallisiin ajankohtaisiin teemoihin ja vastasi lehden ja palstan saamaan kritiikkiin.

Kansa ja kansakunta

Kansallisuus- ja kielikysymyksissä Lylyn jyrkkyys lieventyi vain hieman Wiipurin vuosina, mutta talouspoliittisesti hän edusti liberaalia kantaa. Kuvaavaa oli Lylyn suhtautuminen juutalaisiin. Nuorsuomalaiset ajoivat kansalaisoikeuksien myöntämistä juutalaisille, mutta epäluulo oli syvää ja juutalaisten toimintamahdollisuudet Suomessa päinvastoin kaventuivat 1800-luvun lopulla. Räätälien ja suutarien ammattikunnissa vaadittiin 1897 juutalaisten toiminnan kieltämistä alalla. Lylyn juutalaisia puolustanut argumentti perustui vapaan kilpailun vaatimukseen. Hän epäili, että ammattikuntalaitoksen säätelystä

kiinni pitäneillä kansallisilla tekijöillä hinta ja laatu eivät olleet kohdallaan. Lyly oli ostanut ulkomailta paremman puvun halvemmalla kuin olisi saanut kotimaisilta, kilpailulta suojautumaan pyrkiviltä mestareilta. Toisaalla Lylykin toisti stereotypioita ovelista, kaupanteossa ”jutkauttavista” juutalaisista ja tuomitsi juutalaisten perinnäistavan mukaisesti Viipurin Sorvalissa tekemät teurastukset eläinräökkäyksenä.

Karjalan maaseudulla kierteleviä romaneja Jäkkäniska luonnehti ympäristöönsä terrorisoiviksi ”syöpäläisiksi”. Hän otti kovia sanojaan takaisin sen verran, että ”mustalaistakaan ei pidä ylenkatsoa”, jos tämä haluaa työtä tehdä. Romanikysymyksen ratkaisua ja kiertolaisuuden saamista kuriin vaativat 1890-luvun valtiopäivillä Sortavalan seudun valtiopäivämiehet, joiden kanssa Lyly vaikuttaa tässä asiassa olleen samoilla linjoilla. Muutkin röyhkeät ”kuokkavieraat”, kuten Viipurin markkinoilla rihkamaa kaupitelleet ”Allahin lapset” eli idästä saapuneet tataarit oli heitettävä ulos. Roskaa kaupungin markkinoille vyöryi lännestäkin, kuten ulkomaisten ilveilijäseurueiden halvat huvit ja amerikkalaiset vakuutushuijarit osoittivat.³⁴

Vähemmistöt saattoivat Lylyn mielestä elää Suomessa, mutta heidän oli omaksuttava suomalaiskansallinen elämäntapa. Tämä periaate koski myös venäläisiä, kuten Lyly huomautti Viipurin venäläisille kouluille niiden noudattamasta ”aikaseparatismista” eli elämisestä Pietarin kellon mukaan. Pietarin vaikutuspiirissä hengittäneessä Viipurissa Lyly sai tuntumaa venäläisyyteen, joka oli useimmille vanhoille kaupunkilaisille luonteva asia. Pohjalaiselle radikaalifennomaanille se ei sitä ollut.

Fennomaaninen liike oli vuosikymmeniä voimistunut Venäjän viranomaisten hiljaisella hyväksynnällä, joten ennen 1890-lukua ja slavofilian nousua Venäjän arvostelu oli ollut varovaista. Ylioppilaskunnassa K.P.T:n ylioppilaat olivat toki päätelleet, että kansan pyhän tahdon toteuttaminen vaati venäläisyyden vastustamista. Ylioppilas J. A. Bergh nähtiin osoittamassa mieltä yliopiston katolla liehunut Venäjän lippua vastaan, mutta hänen varhaisille utopioilleen mahtavasta kansallisvaltiosta oli lähinnä naureskeltu oman radikaalipiirin ulkopuolella.

Viipurin venäläiset olivat fennomaanien ja ruotsinmielisten kunnallisessa kielitaistelussa sivustakatsojan roolissa ja molemmat osapuolet pyrkivät haalimaan venäläisten äänipotin itselleen. Lokakuun 1895 ääniasteikon kumoamisesta käydyn äänestyksen tappion jälkeen Lyly pettyi venäläisiin ja päästi kansalliset epäluulot valloilleen. ”Ryssän” luonteeseen kuului imelyys edessä ja irstevä selän takana, jolloin totta olivat August Ahlqvistin sanat: ”Äl’ usko venäläistä, sä suora Suomen mies.” Santarmi- ja sotilasvaltaa Lyly arvosteli terävästi ja teki selväksi, että Viipurin kaduilla metelöivät venäläiset sotilaat ja lippujonoissa röyhkeästi etuilleet upseerit eivät kuuluneet suomalaiseen katu-

kuvaan. Tahalliselta maistunut loukkaus oli sekin, kun venäläinen soittokunta soitti *Maamme* osana kansanlaulujen potpuria. Joskus sensuurista menivät läpi uskaliaatkin neulanpistot, kuten toukokuussa 1897 Venäjän ulkopoliitiikan arvostelu Kreikan ja Turkin sodassa.³⁵

Klassisen sivistyksen kasvattina Lyly piti arvossa korkeakulttuuria ja kirjoitti usein teatteri- ja musiikkielämän tapahtumista, joita Viipurissa riitti. Korkeakulttuurin kansallistamisessa oli tekemistä, sillä Viipurissa ”huonoimmatkin Bellmanin toittajat” vetivät huoneen täyteen, mutta kotimaista urkutaiteilijaa Kaarle Saarilahtea saapui seuraamaan vain kourallinen kuuntelijoita. Lyly halusi korostaa paikallista karjalaista identiteettiä ja murteella (”Mites sie jätit meijä kylä käymätä”) puhuttua kansan ääntä, joka sekin perustui radikaalifennomaanien vaatimukseen ”kansaan” samastumisesta. Tähän eivät olleet kyenneet Viipurin ”icke-fennomaanit”, jotka oli tuomittu jäämään ”idästä ja lännestä tulleiksi muukalaisiksi”. Näin oli Lylyn antaman ”päästökirjan” mukaan käynyt myös kilpailevan sanomalehti Viipurin hämäläiselle toimittajalle. ”Vastenmielisen itserakkaan” Juhani Alinin ura eteni sittemmin senaattoriksi asti. Lyly asetti viipurilaisuuden ja karjalaisuuden vastakkain myös ”Helsingin herrojen” metkujen kanssa. Halveksuttavin ihmistyyppi oli syntyperäisen suomalaisuuden esikoisoikeutensa ”ruskeasta ryynivellistä” myynyt, ”epäkansallisten” voimien palvelukseen antautunut ”isänmaanpetturi”.³⁶

Vesa Vareksen mukaan nuorsuomalaisen liikkeen heikkous oli siinä, että kiivasta puhetta ja tekstiä äänioikeuden laventamisen, tasa-arvon ja vapaa-mielisyyden puolesta riitti, mutta alempien sosiaalisten luokkien tavoittamisessa ja kansan todellisten tarpeiden ymmärtämisessä oli vaikeuksia. Sortavalan laulujuhlilla ei talonpoikia juuri näkynyt, kuten Lyly pani merkille kesällä 1896. Huolimatta kovasta ja ilmeisen vilpittömästä yrityksestä murtaa sääty-yhteiskunnan luokkarajoja sekä ”kansan” tarpeiden aina liehittelyyn asti yltäneestä ymmärtämisestä, Lyly oli arvosteleksiensa vanhojen fennomaanien tapaan sivistyneistön herra, joka katsoi olevansa velvollinen ja oikeutettu johtamaan kansaa luvattuun maahan. Kuopion laulujuhlilta 1891 kirjoittaessaan Lyly ilmaisi tuntemuksensa: kansan sivistäminen oli ”raskas, mutta rakas velvollisuus”.³⁷

Lylyn elämänvalintaa olla samastumatta ”oikeaan” sosiaaliseen luokkaansa ja sen käytösodotuksiin ihmeteltiin häneen kriittisesti suhtautuneessa nekrologissa: ”On vaikea ymmärtää, mitenkä henkilö, jolla on filosoofista sivistystä ja edellytyksiä vakavaan ajattelemiseen, voi hyvällä omalla tunnolla sellaiseen [työväenpolitiikkaan] eksyä.”³⁸ Katkeria tuntemuksia eriseuraan asettuminen joskus aiheuttikin. Maanviljelysseuran näyttelyssä Ruokolahdella syyskuussa 1900 Lyly istui ruokailemaan kansan pariin, kun säätyläiset suuntasivat omaan tilaansa, josta pian alkoi kuulua äänestä naurua ja ”eläköön”-huutoja. Kuver-

nöörin vastaanotolle lehtimiestä ei kutsuttu, vaikka sellainen muualla maassa oli kuulemma tapana.

Vallan vahtikoira räksytti ”maanvaari” J. A. Gripenbergin lahkeessa ja teki häntä ja hänen ukaasejaan naurunalaiseksi. Osoitti kuvernöörin ”tavallista älyä”, että hiihto, mäenlasku ja ”lumipalloilu” oli Viipurissa määräyksellä kielletty. Kutsuilla oli talonpoikainen valtiopäivämies, lukkari Kaarle Teittinen esiintynyt imelästi ja esittänyt suunnilleen kaiken hyvän Viipurin läänissä olevan kuvernöörin ansiota, Karjalan radasta lähtien. ”Tähtisade” lankesi uskollisten ylle, kun kunniamerkkejä ja arvonimiä jaettiin. Lyly epäili, että kenraali Gripenbergin valtakunnassa muhi Ranskan Dreyfus-skandaalin kaltaisia upseerien keskinäisiä salailuja.³⁹

Lyly havainnot luokkarajoista olivat viiltävän tarkkoja. Eikö herrasväelle kuulu arkinen työnteko, kalastus ja marjastus? Millä perusteella juopuneet ja huonosti käyttäytyneet ”herrasmiehet” heitettiin rautateillä ensimmäisestä luokasta kolmanteen luokkaan matkustamaan? Lyly paiskoi kättä Viipurin torilla maalaisten kanssa, matkusti kolmannessa luokassa ja hänelle ”piikakin oli ihminen”, mutta rahvas tuotti käytöksellään myös pettymyksiä. Karjalassa vanhat perinnäistavat ja juhlat olivat paikoin rappeutuneet räyhäämiseksi ja juopotteluksi. Viipurin uimahuoneen lähistöllä ”neljän kuninkaan kirjaa” selanneet ryyppyporukat eivät kuuluneet Lylyn kansakuvaan. Kokemus rautateiden kolmannen luokan vaunuista ja buffeteista jätti toivomisen varaa: pullo kiersi ringissä ja 12–13-vuotiaat pojatkin esiintyivät aikamiehinä. Konduktöörin pitäisi valvoa järjestystä, mutta hän käy itsekin viinaryypyllä – ”hyi häpeä”. Lyly muisteli lapsena ihailleensa reippaita tukkipoikia, mutta nyt kuultiin heistä kaikenlaista henkirikoksista asti. Suurimpana syynä Viipurin läänin nuorison sakkautumiseen nuorisoseuroihin kiirehtimisen sijaan oli takapajuinen kasvat- tus. Yhtään parempia eivät tietenkään olleet hotelli Continentalissa remunneet ja korttia lyöneet Viipurin herrat.⁴⁰

Lyly pettyi, kun kansa ei lopulta suostunut hänenkään ohjailtavakseen. Työväen asiassa näkyi yhden vuosikymmenen aikana ajan ripeä kulku, jonka mukaan eilisen radikaali oli tämän päivän vanha. Koko 1890-luvun valtakunnallisen työväenliikkeen aktiivisimpiin keskustelijoihin kuulunut, työtekijöiden oikeuksia ja työturvallisuuskysymyksiä lehdessään esillä pitänyt Lyly pysyi kelkassa useimpia sivistyneistöaustaisia pidempään. Hän oli Viipurin työväenyhdistyksen jäsen kuolemaansa saakka, vaikka puheenjohtajuudesta hän luopui sosialistisen linjan päästyä voitolle 1900. Syksyllä 1898 Lyly puolusti Esa Tirkkosta, joka oli saanut potkut Wahlin tehtaalta sosialistisen kirjallisuuden levittämisen vuoksi; tehtaail- jaa Jäkkäniska nimitti ”santarmi-Wahliksi”. Viipurin alkuvuosien taistelutoverin, myöhemmän utopiasosialistin Matti Kurikan kanssa välit menivät linjaerimieli-

syöksien vuoksi poikki jo ennen ”Jurtikan” häpeällisintä ”petosta”, vuoden 1899 suuren adressin sabotointia. Kilpailija *Viipurilta* ei jäänyt huomaamatta, kuinka kirjaltajien lakko kevättalvella 1900 iski työväenasian ylimmän ajajan omaan lehteen. Vuosisadan vaihtuessa Viipurin työväenyhdistys oli alkanut tuottaa omista riveistään ”yhteiskunnallisia neroja, jotka tarttuvat ruoreihin”, kuten Lyly kuvasi aikansa menneen ohi helmikuussa 1901.⁴¹

Helmikuun manifestin jälkeen

Helmikuun manifesti 1899 oli käännekohta Lylyn elämässä. Jotain tällaista aikaansa seurannut lehtimies oli osannut odottaa Venäjän ”Suomi-syöjien puolueen” vahvistumisesta ja Suomen perustuslaillisesta asemasta jo pitkään käydyn keskustelun perusteella, mutta silti oma ja koko kansakunnan tunnereaktion voimakkuus yllätti. Manifestin ”hirmumyrsky” oli Lylylle tyrmistytävä vääryys, joka vaikutti sentään hetkeksi yhdistävän eripuraisen kansan. *Wiborgsbladet* ehti viipurilaisista lehdistä ensimmäisenä ansaita kenraalikuvernööri Bobrikovilta määräaikaisen lakkautuksen protestoinnillaan: liberaalien ruotsinkielisten äänenkannattaja *Östra Finland* oli ehditty lakkauttaa jo ennen manifestia. *Wiborgsbladetin* erotettu päätoimittaja C. J. Tollet oli nyt Lylyn arvostama ”virkaveli” ja monien tuenosoitusten kohde. Jopa Lylyn kitkerästi arvostelema äidin puolen pikkuserkku ja valtakunnallisesti merkittävä vanhasuomalainen kirkkopoliitikko, Räisälän kirkkoherra Elis Bergroth oli puhunut manifestia vastaan ”miehekkäästi”.

Viipurilaisesta konsuli Eugen Wolffista tuli vuoden 1899 suuren adressin ja keisaria tapaamaan yrittäneen lähetystön valtakunnallinen keulakuva. Paikallispolitiikassa manifesti vauhditti nuorsuomalaisten ja ruotsinmielisten perustuslaillisen listan voittoa Viipurin vuoden 1900 valtuustovaaleissa.⁴²

Lyly arvosteli manifestia historian kautta herättelemällä A. I. Arwidssonin henkeä, mutta hän ei kauan malttanut olla pilkkaamatta suorasanaisesti viranomaisia kuten paikallista painoasiamiestä. Toukokuussa 1899 *Viipurin Sanomissa* julkaistu, kenraalikuvernöörin määräystä väännelty juttu johdatti määräaikaiseen lakkauttamiseen syyskuussa 1899. Lakkautus toi suuren lehteä ja sen päätoimittajaa tukevan kansanjoukon ja santarmit *Viipurin Sanomien* uuden, Aleksanterinkadulla sijainneen toimituksen eteen. *Viipurin Sanomien* paino sylki uhmakkaasti ulos epävirallisia tilapäislehtiä. Kenraalikuvernöörin kiertokirjeet saivat jatkossakin Jäkkäniskalta ytimekkään vastauksen: ”P-kele.”

Uudet määräaikaiset lakkautukset iskivät maalisi- ja syyskuussa 1900; maaliskuussa 1901 viranomaisten mitta täyttyi ja *Viipurin Sanomat* lakkautettiin

”ainiaaksi”. Toimitus sai kuulla, että keskeinen lakkautuksen syy oli Lylyn henkilö ja Jäkkäniskan kirjoittelu. Sensuuriviranomaiset hyväksyivät edelleen epäpoliittisemman ”maaseutupainoksen” *Supistuksen* ilmestymisen kahdesti viikossa, jos häiritsevä pakinoitsija hävisi lehden sivuilta. ”Kirjeitä Viipurista” aloitti kirjoittaa ”Esa Huttunen”, joka oli lukijoille tuttu Jäkkäniskan keskustelutoverina. Uuden nimimerkin takana ollut kirjoittaja oli lukijoille ilmeinen ja itse Jäkkäniska uskalsi palata *Supistuksen* sivuille joulukuussa 1901, vaikka viiltävin terä oli kirjoituksista pakon edessä jo taittunut. Lakkautuksesta masentuneen Lylyn ilme kirkastui, kun hänelle kerrottiin lehdenkustantamisen tueksi perustettavasta osakeyhtiöstä. Lyly häivyttiin nimellisesti taka-alalle, mutta hänestä tuli osakas uuteen osakeyhtiöön. Lylyn kuoleman jälkeen alkoi ilmestyä *Karjala* vuodesta 1903.⁴³

Sisäpoliittiset vastakkainasettelut kärjistyivät pian uudelleen helmikuun manifestin jälkeen, kun suhtautumisessa venäläistämispolitiikkaan kansakunta jakautui perustuslaillisiin ja myöntöväisyyksiin. Lyly tunnusti odotetun vahvasti väriä. Valtakunnallista huomiota herätti Lylyn perustuslaillisen rintaman keulakuvaa Leo Mechelinia puolustanut palopuhe entisen senaattorin 60-vuotisjuhlassa marraskuussa 1899. Puhe suututti suomettarelaiset, mutta *Wiborgsbladet* julkaisi sen kokonaisuudessaan. Tuenilmauksista huolimatta poliittisten vastustajien ja viranomaisten paine alkoi ahdistaa Lylyä. *Viipurin Sanomien* yllä roikkuneessa lakkautusuhkassa oli kyse myös toimeentulosta, sillä Lylyllä oli paljon investoituna lehteen. Vanhasuomalaisen *Viipurin* asiamiehet kiersivät maakunnassa mökistä mökkiin ja ounastelivat *Viipurin Sanomien* tilaajien menettävän rahansa, kun lehti enemmän tai myöhemmin lakkautetaan. Lyly vastasi ”maalittamalla” lehdessään nimeltä mainiten aktiivisia myöntöväisyyksiä sekä viranomaisten käytyreiksi ja maanjakohuhujen levittäjiksi epäiltyjä. Heihin oli ”tepsivät keinot”, uhkaili Jäkkäniska.⁴⁴

Lylyn synkkeneviä mielialoja *Viipurin Sanomien* lakkautuksen jälkeen kuvasi Tukholmassa 1902 julkaistu lentokirjanen *Kansalais-katkismus*, joka antoi nationalismille kiihkouskonnollisen sävyn ja kutsui pyhään sotaan myöntöväisyyksiä ”pettureita” vastaan. Bibliografisten tietojen mukaan anonyymien kirjasen päätekijä oli entinen kaartinkapteeni Georg Fraser, joka sotilasuransa jälkeen toimi liikemiehenä ja Imatran valtionhotellin vuokraajana. Lyly oli arvostellut kolumneissaan Fraserin karkeaa käytöstä Imatralla, mutta nyt miehet huomasivat olevansa vihan voimassaan samalla aaltopituudella. Kolmas pamflettiin liitetty oli kirjailija J. H. Erkko, joka Lylyn ensimmäisten *Viipurin* vuosien aikana vielä vaikutti kaupungissa ja kuului veljensä, *Päivälehdessä* Eero Erkon ohella nuorsuomalaisten piirin pitkäaikaiseen ytimeen.

”Katkismuksessa” käytetty kieli oli liikaa perustuslaillista vastarintaa organisoineelle kagaalille, joka sanoutui siitä irti. Marraskuun 1902 suuressa perustuslaillisten kokouksessa Helsingissä Lyly oli pikkutunneilla intoutunut lukemaan otteita kirjasesta, jolloin vastaanotto oli ollut mykistynyt. Kävi kuten hänen nuoruudessaan ylioppilaskunnassa esittämilleen kiihkeimmille ruotsalaisvastaisille julistuksille, jotka olivat saaneet maltillisemmalta enemmistöltä tuomion: ”Tätä ei klubissa luettu.”⁴⁵

Pietistin perikato

Lylyn aikuiselämän maailmankatsomuksen yhteys lapsuuden ja nuoruuden persoonallisuuskehitykseen vaatisi perusteellisempaa biografista tutkimusta, mutta herännäisyys ja kansallismielisyys yhdistyivät voimakkaasti hänen perhetaustassaan. Lylyn isästään laatimat muistelut ovat yksi avain hänen ajatteluunsa ja persoonallisuuteensa, sillä samoja persoonallisuuspiirteitä jakaneesta isästään kirjoittaessaan Lyly peilasi itseään. Ylioppilaspietisti, teologian tohtori, valtiopäivämies ja Paavo Ruotsalaisen vaikutuksesta uskonnollisessa heräämisessään syvemmälle päässyt kirkkoherra Julius Immanuel Bergh (1810–1878) oli ollut eettisesti ehdoton, ”järkeen ja itsekuriin” uskonut ”filosofiallinen” persoonallisuus.

Lylyn mukaan hänen isänsä oli edustanut aikansa ”progressiivipuoluetta”, jonka periaatteisiin kuului sosiaalinen oikeudenmukaisuus vähäväkisiä kohtaan. Ja olihan ”pietismi syntynyt talonpojasta”, päätteli Lyly. Vastustajat piti kohdata silmästä silmään ja heitä kuunnellakin, kuten J. I. Bergh oli lestadiolaisten ”pääperkeleeksi” nimettynä suhtautunut Limingassa jalansijaa saaneeseen ”hihhulilaisuuteen”. Lylyyn teki erityisen suuren vaikutuksen hänen isänsä kertomus nuoruuden kokemuksesta kotiopettajana. Isällä oli ollut mukana omat kynttilät, sillä hän ei halunnut opetuksen taukoina polttaa talon kynttilöitä silloin, kun hän keskittyi omiin lukuihinsa. Lylyn kirjoituksissa eettiset havainnot ja oikeudenmukaisuuden vaatimus olivat tarkkuudeltaan samaa luokkaa, kun Jäkkäniska arvosteli vaikkapa vapaapalokunnan tunnollisen veteraanin jäämistä ilman mitalia palkitsemisjuhlassa tai hiihtokilpailussa tapahtunutta epäreilua diskaamista.⁴⁶

Miksi heränneen pappisperheen Raamattunsa läpikotaisin tuntenut poika vaikutti kirjoitustensa perusteella lähes pakkomielteisen pappisvastaiselta? Jumalankieltäjä Viipurin suomalaisen seurakunnan kirkonisäntä ei toki ollut, vaikka 1800-luvun lopulla sivistyneistö vieraantui kirkosta ja uskonnosta. Viipurissa, saati Karjalan maaseudulla, ateistiksi tunnustautuminen olisi ollut Jäkkäniskallekin sosiaalinen itsemurha. Viipuri-lehti tosin luki Lylyn kirjoituk-

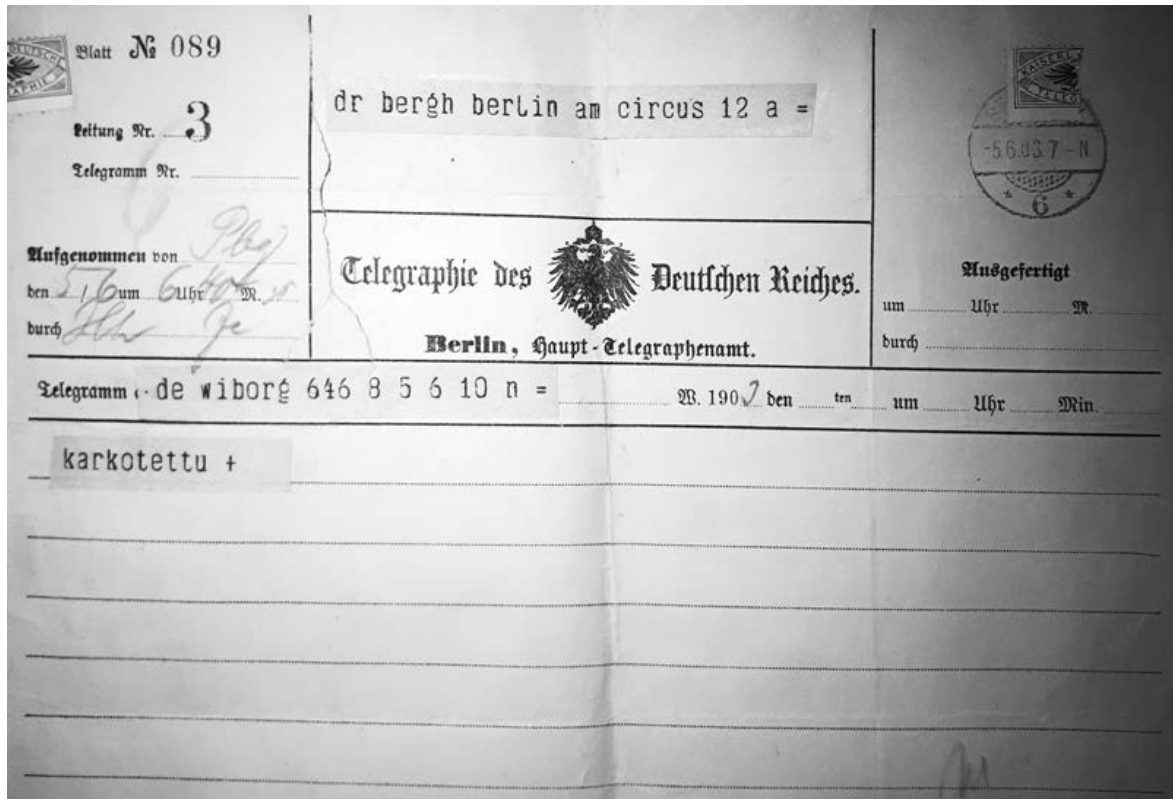
sia niin, että hän vaati uskonnonopetuksen kieltämistä kouluissa. Lyly torjui väitteet ”töhräykseksenä”. Uusimman saksalaisen liberaaliteologian kannattajaksi Lyly sen sijaan ilmoittautui ja ajautui väittelyyn evankelista herätystä edustaneen pastori K. G. Sirénin kanssa, joka puolusti perinteistä raamatullisuutta ja luterilaisen tunnustuksen mukaista sovituspoppia.

Uskonnollisella mentaliteetilla oli edelleen suuri vaikutusvalta, vaikka luterilainen hegemonia ja kirkkokuri olivat purkautumassa. Murrosaikana uudet aatteet saivat helposti kansalaisuskonnon luonteen. Viipurin työväenyhdistyksen uuden talon vihkiäisissä 1893 Lyly puhui ja laulettiin *Jumala ompe linnamme*. Pastori Sirénin poika Yrjö (Sirola) sai lyseon opettajansa Lylyn ja työväenyhdistyksen Aappo Käärmekekankaan vaikutteesta herätteen työväenasiaan ja hänestä tuli sosialisti.⁴⁷

Lylyn kirkko- ja pappiskritiikkiä ei voi tulkita isänmurhana. Totuuteensa uskovan herätyskristityn tapaan Lyly näki jumalallisen hengen kuolleen valtiokirkossa, jonka papisto oli jähmettynyt ”Mooseksen ajassa” eläneeksi, virkaetujensa valvontaan ja dogmatiikkaan keskittyneeksi ”mustaksi seinäksi”. Sukulaismies Elis Bergrothkin halusi ahdistella herätysliikkeitä ja niitä pappeja, ”joilla on vielä hengellistä elämää”. Papiston enemmistön kiinnittyminen Bergrothin tapaan myöntöväisyyssuuntaukseen helmikuun 1899 jälkeen lisäsi entisestään Lylyn vastenmielisyyttä papistoa vastaan.⁴⁸

Uran jatkaminen sanomalehtimiehenä oli Bobrikovin Suomessa mahdotonta ja suomettarelaisen G. W. Vallen johtamassa Viipurin klassillisessa lyseossa ahdisti, joten Lyly suunnitteli pyrkivänsä vielä akateemiselle uralle. Syksyllä 1902 hän haki Helsingistä filosofian professuuria, vaikka tuskin kuvitteli pärjäävänsä Edward Westermarckille tai Arvi Grotenfeltille. Dosentiksi ja yliopiston opettajaksi saattoi olla mahdollisuuksia, joten hän lähti täydentämään opintojaan Berliiniin vuoden 1903 alusta lähtien. Kotimaahan jäi odottamaan keskeneräisiä oikeudenkäyntejä ja lankeavia talousvastuita.

Kenraalikuvernööri Bobrikovin ote Suomessa tiukkeni diktatuuriksi ja Lyly sai huhtikuussa Saksaan tiedon, että santarit olivat Viipurissa penkoneet perheen asunnon etsiessään painokonetta. Kesäkuun viidentenä 1903 Lyly sai Suomesta yhden sanan sisältäneen sähkösanoman: ”Karkotettu.” *Hufvudstadsbladetin* kirjeenvaihtaja oli samaan aikaan Berliinissä ja välitti ensimmäisenä paikan päältä tietoa siitä, mitä tämän jälkeen tapahtui. Maanantaiaamu vaikutti alkavan tavalliseen tapaan, kun Lyly oli pensionaatistaan lähtenyt käymään pankissa ja aikoi jatkaa Psykologiseen instituuttiin. Poliisi tunnisti Tiergartenissa revolverinlaukauksella itsensä surmanneen miehen mukana olleesta muistikirjasta, jossa oli yhteystietojen ja tieteellisten muistiinpanojen lisäksi kiihtyneitä saksankielisiä merkintöjä Suomen asiasta, ”tyranni” Bobrikovista

Saksaan alkuvuodesta 1903 lähtenyt Lyly sai kotimaasta saman vuoden kesällä lyhyen ja suorasanaisen viestin: "Karkoitettu."

ja Jumalan kostosta (*Die Rache bei Gott!*). Poliisi haki rouva Lylyn sairaalaan tunnistamaan miehensä, joka oli jättänyt lyhyen, Jumalan siunausta toivoneen jäähyväisviestin puolisolleen ja sisaruksilleen.⁴⁹

Lylyn ajautumisessa ristiriitoihin ja lopulta traagiseen umpikujaan oli kysymys muusta kuin hänen hankalasta persoonastaan tai epäsosiaalisuudesta. Erään muistelijan mukaan Lyly oli sosiaalinen ihminen, joka "halusi muiden ystävyyttä". *Viipuri* muisteli, kuinka yksityisessä seurassa julkisuuden kauhukakara oli "herttainen". Lyly oli Viipurissa aina ylimpänä juhlimassa niin valtuustossa kuin sanomalehtikollegojen kanssa silloin, kun poliittiset riitakysymykset voitiin panna hetkeksi sivuun. Elämäniloa olivat tuoneet 1895 hankittu maaseutuhuvila Jaakkimassa, yhteisyys muiden kanssa kuten laulujuhlilla "jöröjukkaa" kylkeen tuopatessa tai laskiaisena "kulkusten kilistessä ja naurun raikuessa". Perheystävä Tekla Hultin kirjoitti kuoleman jälkeen Ada Lylylle arvelevansa, että karkotusuutisen ottaminen vastaan vieraalla maalla ilman mahdollisuutta "ystävien neuvonpitoon" oli kohtalokasta. Vanhoista ystäväistä ainakin J. H. Erkko pettyi: "Heikko hän sittenkin oli."⁵⁰

Lylyä oli painanut sekin ajatus, että hänen asunnostaan takavarikoitu kirjeenvaihto olisi vaikuttanut Eero Erkon karkotukseen. Lylyn perimmäinen herkkyys ja eettisyys näkyi esimerkiksi lasten ja eläinten oikeuksien kiivaassa

puolustamisessa. Hän oli ympäristön- ja luonnonsuojelun aatteellisia edelläkävijöitä. Alkukesän 1896 poikkeuksellisen kuivuuden syitä pohtiessaan hän intuitiivisesti arveli syyksi ”metsänhaaskausta” ja ihmisen omanvoitonpyyntiä, jonka ”luonto kosti”.⁵¹

Lapsuuden ystävän ”Kyöstin” muistosanat ”Lullen” kasvuvuosista Limingan pappilassa lienevät hymyilyttäneet joulukuussa 1903 *Viipurin Sanomien* niitä lukijoita, jotka olivat oppineet Lylyn tuntemaan. Pikku-Juliuksella oli ollut poikkeuksellisen vahva empatiakyky ja tarve oikeudenmukaisuuteen. Hän oli keskeyttänyt aina säännöllisesti leikkinsä, kun sisar oli ollut sairaana ja käynyt lohduttamassa. Muistelijan uuden hatun lätäkköön heittäneelle tytölle pikku-poika oli heristänyt nyrkkiään ja järjestänyt hatun kuivamaan tätinsä luokse, jolloin se oli ollut jälleen kuin uusi. Elämä ei palkinnut ehdotonta totuudenpuhujaa, joka kirjasi viimeisenä muistikirjaansa ”Jumalani, Jumalani”. Hautajaisiin Viipurissa osallistui tuhansia ihmisiä ja saattoväkeä oli toista kilometriä, mutta sielunkellot eivät itsemurhaan päätyneelle soineet:

Mutta jo aikaisimmasta lapsuudestaan seurasi Lylyä usein kova onni, mihin vain hän ryhtyi. Kerran hän oli saanut kunnian soittaa toisia lapsia sisälle. Innoissaan juoksi hän pienen tiuvun kanssa tiheimpään lapsiryhmään ja huitoi siellä tiuvullaan niin vimmatusti kaikille suunnille, että mikä toisista lapsista sai paukun niskaansa, mikä ohimoilleen, mikä minnekin. Ja kun pieni Lulle kotonansa lähenei kyökin pöytää, olivat pappilan piikat jo varalta tottuneet huudahtamaan: ”Elä kaada! Elä säre, Lulle!”⁵²

Viitteet

- 1 Viipurin Sanomat 3.8.1898.
- 2 Tohtori J. A. Lylyn Muistolle: 19 21/6 03.
- 3 Mikkelin Sanomat 11.6.1903.
- 4 Rytkönen 1940, 31–70; Klinge 1978, 59–100; Siltala 1999, 280; Vares 2000, 28–39; Zetterberg 2001, 44–45.
- 5 Viipurin Sanomat 29.3.1893; Kiiski 1978, 72–74; Sainio 2000; Zetterberg 2001, 152–153. Kivekkään henkilökuvasta ks. Ylikangas & Pajuoja 1987.
- 6 Viipurin Sanomat 14.10.1894. Puolueohjelmasta ja keskustelusta yksityiskohtaisesti ks. Zetterberg 2001, 234–245. Ks. myös Vares 2000, 45–50.
- 7 Viipurin Sanomat 17.3.1897; Liikanen 2003, 299.
- 8 Parmanen 1937, 376–377, 417–419.
- 9 Wiborgsbladet 7.9.1889; Viipurin Sanomat 10.11.1889.
- 10 Kalemaa 2016, 60–65; Tommila et al. 1988, 273–277; Soikkanen 1970, 56; Viipurin lehdistöstä, Stadius 2002; Matikainen 2014.
- 11 Viipurin Sanomat 23.3.1898, 20.4.1898, 9.8.1899, 27.2.1901; Wiborgsbladet 27.2.1901; Paavolainen 1954, 13–14; Kalemaa 2016, 63–72.
- 12 Viipurin Sanomat 2.6.1897, 1.6.1898, 19.10.1898, 23.1.1901, 28.11.1901; Leino-Kaukiainen 2014a, 455.
- 13 Viipurin Sanomat 24.4.1895, 24.11.1897, 26.1.1898, 28.6.1899, 29.11.1899, 3.10.1900.
- 14 Viipurin Sanomat 10.2.1897, 24.2.1897, 29.12.1897, 3.1.1899, 11.1.1899, 28.6.1899, 27.11.1899; Viipuri 25.7. ja 1.12.1900; Viborgs Nyheter 13.12.1900.
- 15 Viipurin Sanomat 29.5.1895, 5.6.1895, 28.4.1897, 22.2.1899.
- 16 Tohtori J. A. Lylyn Muistolle: 19 21/6 03. Sanomalehdistön kehityksestä vuosisadan vaihteessa ks. Leino-Kaukiainen 1988.
- 17 Viipurin Sanomat 25.8.1897, 1.9.1897.
- 18 Kähäri 1981, 616–627; Sainio 2001; Keskisarja 2006, 48–52; Tamminen 2016, 65; Soikkanen 1970, 41.
- 19 Viipurin Sanomat 13.1.1897, 20.1.1897; Vares 2000, 42–50; Sainio 2001; Zetterberg 2001, 138–147.
- 20 Viipurin Sanomat 7.4.1891, 10.4.1895, 21.8.1895, 22.4.1896.
- 21 Viipurin Sanomat 30.1.1895, 6.2.1895, 13.2.1895, 20.4.1898, 4.10.1899.
- 22 Viipurin Sanomat 10.4.1895, 15.5.1895. Viipurin suomettarelaiten piiristä ks. Kalemaa 2016, 64–65.
- 23 Viipurin Sanomat 3.3.1897; Markkanen 1976, 90–98; Tamminen 2016, 19–42.
- 24 Viipurin Sanomat 4.3.1896, 20.5.1896, 20.4.1898, 8.2.1899.
- 25 Östra Finland 24.4.1895; Viipuri 24.4.1895, 12.6.1895; Viipurin Sanomat 12.6.1895; Kuujo 1981a, 425–432.
- 26 Viipurin Sanomat 10.4.1895, 31.8.1895; Montonen 1943, 18–58; Leino-Kaukiainen 2014a, 454–455; Viipurilainen Osakunta Karjalassa ks. Teperi 1987, 218–265.
- 27 Viipurin Sanomat 21.10.1896, 9.12.1896; Ruuth 1906, 998–1001; Markkanen 1976, 91–93; Kuujo 1981, 585–587; Halila 1981, 289–292; Kähäri 1981, 624–627; Tamminen 2016, 34–36, 43–44; Stadius 2002, 97–98; Leino-Kaukiainen 2014a, 451–452; Kalemaa 2016, 74–76.
- 28 Viipurin Sanomat 16.10.1895, 14.7.1897, 18.5.1898.
- 29 Wiborgsbladet 10.12.1895, 14.12.1895, 15.12.1895; Viipurin Sanomat 23.10.1895, 30.11.1898, 13.2.1901; Markkanen 1976, 121.
- 30 Viipurin Sanomat 30.9.1896, 23.12.1896, 20.1.1897; Ruuth 1906, 1001.
- 31 Viipurin Sanomat 6.11.1895, 18.12.1895, 16.12.1896, 20.4.1898.

- 32** Viipuri 1.5.1897; Östra Finland 1.5.1897; Wiborgsbladet 4.5.1897; Viipurin Sanomat 5.5.1897, 17.11.1897, 1.12.1897; Ruuth 1906, 973–974; Meurman 1981, 201–202.
- 33** Viipurin Sanomat 29.12.1897.
- 34** Viipurin Sanomat 11.9.1895, 29.7.1896, 21.10.1896, 16.5.1897, 28.7.1897, 25.8.1897, 6.10.1897, 27.10.1897, 9.2.1898, 2.9.1899, 4.10.1899; Pulma 2006, 80–87; Stadius 2002, 98.
- 35** Viipurin Sanomat 22.5.1895, 11.9.1895, 16.10.1895, 9.9.1896, 19.5.1897, 29.6.1898; Klinge 1978, 104.
- 36** Viipurin Sanomat 21.10.1896, 9.6.1897, 22.12.1897, 11.1.1899; Paavolainen 1954, 13. Alinin (Arajärvi) urasta ks. Kalemaa 2016.
- 37** Viipurin Sanomat 1.7.1896; KA, Parmanen, kansio XIX, ”Kuopion laulujuhliilta”; Vares 2000, 55.
- 38** Suomen Kansa 13.6.1903.
- 39** Viipurin Sanomat 17.4.1895, 6.11.1895, 10.3.1897, 16.3.1898, 27.4.1898, 19.9.1900.
- 40** Viipurin Sanomat 15.6.1898, 22.6.1898, 12.10.1898, 14.9.1899, 14.2.1900, 8.8.1900, 29.8.1900, 6.2.1901. Säätöodotuksista ks. Wirilander 1974. Viipurin läänin sosiaalisista ongelmista 1800–1900-luvun vaihteessa ks. Rajala 2004.
- 41** Viipurin Sanomat 28.9.1898, 16.11.1898, 23.11.1898, 30.11.1898, 22.3.1899; 20.2.1900, 23.3.1900, 20.2.1901; Viipuri 23.3.1900; Soikkanen 1970, 53–67.
- 42** Viipurin Sanomat 20.7.1898, 19.4.1899, 21.6, 19.7.1899; Leino-Kaukiainen 2014b, 470–471; Tamminen 2016, 45–46.
- 43** Viipurin Sanomat 22.2.1899, 24.5.1899, 6.9.1899, 7.3.1900, 13.3.1901; Tohtori J. A. Lylyn Muistolle: 19 21/6 03; Paavolainen 1954, 16–23; Leino-Kaukiainen 1984, 120.
- 44** Viipurin Sanomat 22.3.1899, 29.3.1899, 26.4.1899, 10.1.1900; Wiborgsbladet 25.11.1899, 6.12.1899; Rommi 1964, 245–248; Zetterberg 2001, 280.
- 45** Viipurin Sanomat 12.1.1898, 28.9.1898; Suomen Kansalais-katkismus: Esitettyinä kysymyksissä ja vastauksissa (Tukholma 1902); Reuter 1928, 365; Parmanen 1937, 134–136; Klinge 1978, 65–66; Zetterberg 2001, 322–325.
- 46** KA, Parmanen, kansio XIX, ”Julius Immanuel Berghin luonne ja sen kehkeytyminen”; Viipurin Sanomat 17.3.1897, 19.8.1900.
- 47** Viipurin Sanomat 25.3.1893, 24.4.1895, 19.1.1898; Viipuri 3.1.1895; Murtorinne 2001; Soikkanen 1970, 55–56; Paavolainen 1981, 633; Sulkunen 1986, 277–278. Herännäisyydestä ja kansallisuusaatteesta ks. Huhta 2001, 140–147; vrt. Siltala 1999, 693.
- 48** Viipurin Sanomat 13.4.1898, 21.9.1898, 15.8.1900. Bergrothista, Parmanen 1937, 187; Lauha 2001. Papistosta routavuosina ks. Murtorinne 1964.
- 49** KA, Parmanen, Kansio XIII, Sähkösanoma Viipurista 5.6. tohtori Lylylle ja J. A. Lylyn muistikirja; Viborgs Nyheter 10.11.1902; Hufvudsstadsbladet 9.6.1903, 12.6.1903; Reuter 1930, 325; Parmanen 1937, 376–377, 417–419.
- 50** Zetterberg 2001, 328.
- 51** Tohtori J. A. Lylyn Muistolle: 19 21/6 03; Viipurin Sanomat 26.6.1895; 10.6.1896, 22.2.1899, 22.11.1899, 1899; 12.9.1900; Östra Finland 27.9.1895.
- 52** Viipurin Sanomat (Supistus) 12.12.1903. Lylyn hautajaisten kuvaus ks. Parmanen 1937, 419–422.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Eino I. Parmasen kokoelma
J. A. Lylyn papereita

Sanomalehdet

Hufvudstadsbladet 1903
Mikkelin Sanomat 1903
Suomen Kansa 1903
Wiborgsbladet 1889–1901
Viborgs Nyheter 1899–1903
Viipuri 1893–1903
Viipurin Sanomat 1889–1901
Viipurin Sanomat, Supistus 1901–1903
Östra Finland 1889–1899

Painetut lähteet

Suomen Kansalais-katkismus: Esitettyinä kysymyksissä ja vastauksissa (Tukholma 1902).
Tohtori J. A. Lylyn Muistolle: 19 21/6 03 (Viipuri 1903).

Tietokannat

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, koonnut Veli-Matti Autio. (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/>, viitattu 17.02.2019)

Tutkimuskirjallisuus

Halila, Aimo (1981). Hallinto ja kunnalliselämä. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 283–330.

Huhta, Ilkka (2001). ”Täällä On Oikea Suomenkansa”: Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Kalemaa, Kalevi (2016). Itsenäisyysenaattori. Juhani Arajärven elämä ja työ. Toinen uudistettu painos. [Helsinki: Ilkka & Erkki-Juhani Taipale].

Keskisarja, Teemu (2006). Afäärifennomaanit: Paloheimo-veljekset suurliikemiehinä ja yhteiskunnallisina vaikuttajina. Helsinki: WSOY.

Kiiski, Venla (1978). Tekla Hultin, Poliitikko. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Klinge, Matti (1978). Ylioppilaskunnan Historia: 3. Osa, 1872–1917: K.P.T.:stä Jääkäreihin. Helsinki: Helsingin yliopiston ylioppilaskunta.

- Kuujo, Erkki (1981a).** Kirkot ja uskonnollinen elämä. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 420–422.
- Kuujo, Erkki (1981b).** Poliittinen elämä. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 585–602.
- Kähäri, Matti (1981).** Viipurin suomalaistuminen – suomalaisuuden liike. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 603–628.
- Lauha, Aila (2001).** Bergroth, Elis. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005883>, viitattu 25.1.2019).
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1984).** Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905. Helsinki: SHS.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1988).** Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa Suomen lehdistön historia. Osa 1, Sanomalehdistön Vaiheet Vuoteen 1905. Päiviö Tommila et al. Kuopio: Kustannuskiila.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2014a).** Mielipideryhmistä puolueiksi. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö & Karjalan kirjapaino, 447–467.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2014b).** Tiellä venäläiseen Suomeen. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö & Karjalan kirjapaino, 468–514.
- Liikanen, Ilkka (2003).** Kansa. Teoksessa Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Matti Hyvärinen et al. Tampere: Vastapaino, 257–308.
- Markkanen, Erkki (1976).** Juho Lallukka: Karjalainen elämäntarina. Jyväskylä: Gummerus.
- Matikainen, Olli (2014).** ”Harakka joka sian tappajaisissa”. Sanomalehdistö Viipurin läänissä. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö & Karjalan kirjapaino, 419–430.
- Meurman, Otto-I. (1981).** Kaupunkiasutuksen laajeneminen ja kaupungin rakentaminen. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 133–243.
- Montonen, Paavo (1943).** Etelä-Karjalan nuorisoseuraliikkeen historia. Osa 1, Vuodet 1890–1917. Kerava: Etelä-Karjalan nuorisoseura.
- Murtorinne, Eino (1964).** Papisto ja esivalta routavuosina 1899–1906. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Murtorinne, Eino (2001).** Bergh, Julius Immanuel. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005877>, viitattu 25.1.2019).
- Paavolainen, Erkki (1954).** Sanomalehti Karjalan kohtaloita 1904–1954. Lahti: Karjalan kirjapaino.
- Paavolainen, Jaakko (1981).** Työväenyhdistykset. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 629–649.
- Parmanen, Eino I. (1937).** Taistelujen kirja: Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina 2. Sorron kiristyminen: aika Bobrikovin kuolemaan saakka. Porvoo: WSOY.
- Pulma, Panu (2006).** Suljetut ovet: pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. Helsinki: SKS.
- Rajala, Juha (2004).** Kurittajia ja puukkosankareita: väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917. Helsinki: SKS.
- Reuter, J. N. (1928).** ”Kagalen”: Ett bidrag till Finlands historia 1899–1905. 1. Helsingfors: SLS.

- Reuter, J. N. (1930).** "Kagalen": Ett bidrag till Finlands historia 1899–1905. 2. Helsingfors: SLS.
- Rommi, Pirkko (1964).** Myöntövyvyssuuntauksen hahmottuminen Yrjö-Koskisen ja suomalaisen puolueen toimintalinjaksi. Helsinki: SHS.
- Ruuth, J. W. (1906).** Viborgs stads historia: Första bandet. Viborg: Viborgs stad.
- Rytkönen, Alli (1940).** Päivälehdten historia. Osa 1, 1880-luvun "nuoret" ja Päivälehdten perustaminen. Helsinki: Sanoma.
- Sainio, Venla (2000).** Lyly, Julius. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003540>, viitattu 25.1.2019).
- Sainio, Venla (2001).** Åkerman, Daniel Woldemar. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004575>, viitattu 25.1.2019).
- Siltala, Juha (1999).** Valkoisen äidin pojat: Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Helsinki: Otava.
- Soikkanen, Hannu (1970).** Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia. Helsinki: Tammi.
- Stadius, Peter (2002).** Språkpolitik och språkpraxis i viborgsk tidningspress. Teoksessa Viborgs fyra språk under sju sekel. Red. Marika Tandefelt. Espoo: Schildts, 69–113.
- Sulkunen, Irma (1986).** Raittius kansalaisuskontona: Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Helsinki: SHS.
- Tamminen, Seppo (2016).** Veljet Viipurista: Teollisuuden- ja liikkeenharjoittajain Seura Pamaus ry 125 vuotta. Helsinki: Teollisuuden- ja liikkeenharjoittajain Seura Pamaus ry.
- Teperi, Jouko (1987).** Henkinen taistelu Karjalasta autonomian ajan lopulla: Viipurilainen osakunta 1868–1917. Helsinki.
- Tommila, Päiviö et al. (1988).** Suomen lehdistön historia. Osa 7, Hakuteos Savonlinna-Övermarks tidning: sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Kuopio: Kustannuskiila.
- Vares, Vesa (2000).** Varpuset ja pääskysel: Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. Helsinki: SKS.
- Wirilander, Kaarlo (1974).** Herrasväkeä: Suomen säätyläistä 1721–1870. Helsinki: SHS.
- Ylikangas, Heikki & Pajuoja, Jussi (1987).** Lauri Kivekäs: Aikansa ajaton radikaali. Porvoo: WSOY.
- Zetterberg, Seppo (2001).** Eero Erkko. Helsinki: Otava.